

УДК 37.013.42:364.63

К. В. Сергеева

**СУТНІСТЬ ПРОГРАМИ ПРОФІЛАКТИКИ АГРЕСИВНОЇ
ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ЦЕНТРАХ
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ**

Проблема агресивної поведінки особистості перебуває в полі зору наукових розвідок російських та українських філософів (Г. Зубань, Н. Чеботарьова), правознавців (Б. Дряєв, Д. Жмуров, О. Малахова, О. Храмцов), психологів (О. Кочемировська, І. Ленденєва, Н. Максимова, Т. Румянцева, Л. Семенюк), педагогів (І. Гайдамашко, С. Гончаренко, І. Доброскок, Л. Лохвицька, Д. Пономарьова).

Різні особливості проявів агресивної поведінки дітей та підлітків вивчали О. Мізерна, І. Мазоха, О. Тарасова, І. Федух. Дослідженням гендерних особливостей прояву агресії у дітей займалася Н. Сухарева. Питанням профілактики агресивної поведінки підлітків присвячені дослідження психологів О. Лящ, А. Петрової, Н. Малікової, С. Шебанова. Проблему корекції агресивних проявів у різних категорій дітей і підлітків досліджували Л. Галушко, В. Павелків, Т. Ломова, В. Шебанова.

У роботах вказаних авторів розкрито ряд ефективних методів та моделей профілактичної, корекційної та реабілітаційної роботи з підлітками, яким властива агресивна поведінка. Проте, у літературі недостатньо розкрита специфіка програм профілактики агресивної поведінки дітей і підлітків, які перебувають у центрах соціально-психологічної реабілітації для дітей.

У наш час в Україні вирішення проблеми профілактики та корекції агресивної поведінки підлітків на державному рівні покладене на кримінальну міліцію у справах дітей, управління у справах сім'ї та молоді, кризові центри, управління освіти, шкільних психологів, окрім того, до такої діяльності дотичні психологи притулків та центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, шкіл та ПТУ соціальної реабілітації (куди рішенням суду направляються підлітки, які здійснили злочин до досягнення віку відповідальності), психологи виховних колоній для неповнолітніх. Окрім того, останні чотири роки, після введення посади психолога до кримінально-виконавчих інспекцій, які реалізують види покарання, не пов'язані з позбавленням волі, ці органи також здійснюють профілактику агресивної поведінки підлітків у контексті попередження правопорушень та злочинів.

У Законі України „Про попередження насильства в сім'ї” у статті 5 одним із повноважень органів внутрішніх справ є направлення осіб, які вчинили насильство в сім'ї, до кризових центрів для проходження

корекційно-профілактичної програми, спрямованої на подолання агресивної поведінки. Стосовно підлітків, таке рішення може бути винесене лише особі, яка досягла 16 років. Таке вікове обмеження існує тому, що направлення на проходження таких програм відбувається тільки після офіційного попередження про недопустимість насильства в сім'ї, а воно виноситься лише особам з 16 років, оскільки це є вік адміністративної та кримінальної відповідальності у нашій країні [1, с. 2].

На рівні держави затверджена Типова програма корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї, та основні засади її реалізації.

Також реалізуються ряд профілактичних програм в різних закладах, установах та громадських організаціях. Так, наприклад, на базі Свердловської школи соціальної реабілітації діє психолого-педагогічна корекційно-розвиваюча програма з подолання агресивної поведінки підлітків, що була розроблена у 2009 році [2]; у Мелітопольській виховній колонії для дівчат, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі діє профілактична програма відповідальної партнерської поведінки [3]. У 2012 році Міжнародна організація „Право на здоров'я” розробила проект програми для чоловіків, які вчиняють насильство або належать до груп ризику. Проте, на даний час, не існує затвердженої програми профілактики агресивної та насильницької поведінки осіб на державному рівні, зокрема серед дітей та підлітків, які перебувають у центрах соціально-психологічної реабілітації.

Отже, важливість вирішення окресленої проблеми та недостатнє дослідження її теоретичних та практичних аспектів обумовили вибір такого завдання статті, як розкриття сутності програми профілактики агресивної поведінки підлітків, які перебувають у центрах соціально-психологічної реабілітації.

У рамках дисертаційного дослідження „Профілактика агресивної поведінки підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації” розроблена комплексна програма профілактики такої поведінки (далі – Програма), що включає наступні блоки:

1. Діагностичний (проведення діагностики причин насильницьких проявів, агресивної поведінки).

2. Індивідуальна робота (описана методика проведення індивідуальної профілактичної роботи у вигляді занять).

3. Мотиваційне консультування (передбачено для визначення рівня мотивації для участі у Програмі, формування або підвищення мотивації для зміни поведінки).

4. Групова робота, яка передбачає такі теми:

Тема 1. Вступ до Програми. Знайомство. Напрацювання правил роботи групи.

Тема 2. Постановка індивідуальних цілей та побудова перспективних планів щодо подолання агресивності.

Тема 3. Спускові механізми агресивної поведінки: які вони, як їх розпізнати та попередити.

Тема 4. Сутність насильства та насильства в сім'ї. Види насильства та дії, які слід вважати насильством. Цикл насильства. Наслідки насильства.

Тема 5. Відпрацювання навичок контролю над гнівом та агресією.

Тема 6. Ефективна комунікація (у тому числі – з жінками) як дієвий спосіб вирішення конфліктної ситуації.

Тема 7. Формування цілей та перспективних життєвих планів.

Тема 8. Підведення підсумків участі у Програмі.

Всі теми викладаються послідовно, їх сутність повністю розкривається в заняттях, до кожного з яких є повний опис проведення (структура та опис вправ, тривалість, надано зразки роздаткових матеріалів). Орієнтовна тривалість одного заняття – 3 год., які проводяться у вигляді 2-х сесій по 1 год. 20 хв. з перервою всередині 20 хв. Після кожного заняття передбачено домашнє завдання для закріплення отриманих знань та навичок, та передбачено його обговорення на початку наступної зустрічі в межах групових тренінгових сесій.

Доречним буде у ході проведення заняття використання вправ з підвищення активності учасників (руханок), які тренер може обрати на свій розсуд та враховуючи особливості групи.

Розроблена Програма передбачає комплексний підхід щодо проведення профілактичної роботи з підлітками, які мають агресивну поведінку та перебувають у центрах соціально-психологічної реабілітації, включає в себе методики проведення індивідуальної та групової роботи.

Пропоновані теми Програми включають питання, спрямовані на розвиток особистості, мотивування до активного включення в процес планування подальшого життя, надання можливості оволодіння навичками безконфліктного спілкування, ефективної комунікації, тощо. Дана Програма не є єдиним засобом вирішення проблеми агресивної поведінки підлітків в умовах центрів соціально-психологічної реабілітації і має застосовуватись в контексті ведення випадку підлітка, який має агресивну поведінку. Профілактична робота буде ефективною, коли паралельно учасник Програми отримуватиме необхідні для нього соціальні послуги, що допоможуть у подоланні життєвих труднощів [4, с. 4].

Впровадження Програми розпочинається з проведення діагностики підлітка, який має агресивні прояви (далі – клієнт), визначаються і причини агресивної та насильницької поведінки людини:

- систематичне вживання психоактивних речовин;
- психічне захворювання;
- характерологічні особливості;
- дитячі психологічні травми та комплекси.

Що стосується перших двох, то повинне застосовуватись лікування і тільки після того, ці діти можуть проходити профілактичну програму.

Таким чином, раніше, ніж застосовувати профілактичну програму, необхідно провести діагностичну роботу, що, окрім зазначеного вище, допоможе також у визначенні:

- необхідності у проходженні клієнтом *індивідуальної* профілактичної Програми;
- необхідності та готовності до участі клієнта у *групових* тренінгових сесіях в межах Програми;
- бази та принципів *індивідуальної* та *групової* психологічної профілактичної роботи з клієнтами [4, с. 5].

У даній категорії підлітків варто підходити індивідуально до кожного випадку та окремо визначати схему роботи з кожним клієнтом, ґрунтуючись на його потребах та враховуючи особливості, визначені на діагностичному етапі.

Можна запропонувати два орієнтовних алгоритми роботи з підлітком у межах Програми:

У деяких випадках до одного клієнта може застосовуватись тільки індивідуальна профілактична робота, а у деяких – йому може бути запропоновано пройти групову роботу (після проходження ним мотиваційного консультування з метою визначення рівня вмотивованості до участі у групі). У деяких випадках ці етапи можуть впроваджуватись паралельно, в деяких – групова робота буде проводитись тільки після проходження клієнтом індивідуальних сесій.

При прийнятті рішення важливо враховувати потреби підлітка, його готовність до участі у етапах програми, та ті завдання, які ми ставимо у роботі з ним.

Успіх реалізації Програми значною мірою залежатиме від професійної компетентності соціально-педагога, психолога, тренерів, рівня їх підготовленості, врахування ними потреб і запитів клієнтів, застосування в роботі інтерактивних методів і творчих підходів.

Список використаної літератури

1. Закон України „Про попередження насильства в сім’ї” : за станом від 28 верес. 2008 р. / Верховна Рада України – Офіц. вид. – К. : Парламентське вид-во, 2009. – (Нормативний документ).
2. Кочемировская Е. А. Коррекция деструктивных моделей межличностного взаимодействия и формирование навыков просоциального поведения у подростков : практическое пособие / Е. А. Кочемировская, А. А. Гришко. – Харьков : НТМТ, 2007. – 84 с.
3. Кочемировська О. О. Національна практика корекції поведінки осіб, що чинять насильство в сім’ї. Огляд програм, що реалізуються або розроблені громадськими організаціями чи іншими інституціями в Україні / О. О. Кочемировська. // Стан системи попередження насильства в сім’ї в Україні – 2009 : правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти. Аналітичний звіт. – К. : ПРООН, 2011.
4. Проект Програми для чоловіків, які вчиняють насильство або належать до груп ризику / В. М. Бондаровська, Т. В. Журавель, О. Я. Куриленко та ін. – К., 2012. – 266 с.

Сергеева К. В. Сутність програми профілактики агресивної поведінки підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації

В статті „Сутність програми профілактики агресивної поведінки підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації” К. В. Сергеева розглядає стан профілактики агресивної поведінки підлітків в Україні та розкриває сутність комплексної програми профілактики агресивної поведінки підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації. Визначає сутність індивідуального підходу та групової роботи під час профілактики.

Ключові слова: агресивна поведінка, програма профілактики, індивідуальний підхід, групова робота.

Сергеева Е. В. Суть профилактики агрессивного поведения подростков в центрах социально-психологической реабилитации

В статье „Суть профилактики агрессивного поведения подростков в центрах социально-психологической реабилитации” Е. В. Сергеева рассматривает состояние профилактики агрессивного поведения подростков в Украине и раскрывает суть комплексной профилактики агрессивного поведения подростков в центрах социально-психологической реабилитации. Определяет суть индивидуального подхода и групповой работы во время профилактики.

Ключевые слова: агрессивное поведение, программа профилактики, индивидуальный подход, групповая работа.

Sergeyeva K. V. The Essence of Prevention Programs of Aggressive Behavior Among Adolescents in Centers for Social and Psychological Rehabilitation.

In the article „The essence of prevention programs of aggressive behavior among adolescents in centers for social and psychological rehabilitation” K. V. Sergeyeva examines the state of prevention of aggressive behavior among adolescents in Ukraine and reveals the essence of a comprehensive program to prevent aggressive behavior of adolescents in centers for social and psychological rehabilitation. Determine the nature of individual and group work approach at prevention.

Key words: aggressive behavior, prevention programs, individual attention and group work.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2013 р.

Прийнято до друку 29.03.2013 р.

Рецензент – к. п. н., доц. Є. Г. Дедов

УДК 37.013.42

М. Г. Соляник

**АНАЛІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ НЕДЕРЖАВНИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ
ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ**

Сім'я є в центрі уваги діяльності багатьох установ. Сім'я це той соціальний інститут, який торкається всіх сфер життєдіяльності людини. Вона є визначальним інститутом у вихованні, розвитку та становлення дитини. Тільки сімейне оточення може забезпечити дитині повноцінне виховання, розвиток.

Не виникає сумнівів, що розвиток особистості дитини в сучасній сім'ї не втрачає гострої актуальності і сьогодні. Сім'я, на думку вчених, – єдиний соціальний інститут, який забезпечує ефективне виховання дітей. Кожна дитина має виховуватись та зростати в сім'ї в атмосфері любові, де будуть забезпечуватись потреби та створюватимуться умови для її успішної соціалізації та всебічного розвитку.

Але, на жаль, через низку соціальних, економічних та інших причин не кожна сім'я може повноцінно виконувати свої функції і тим самим порушується її функціонування як повноцінного соціального інституту, через що вона опиняється у складних життєвих обставинах. Сім'я, яка опинилася у складних життєвих обставинах потребує додаткової підтримки, це сім'я, яка втратила свої виховні можливості через виникнення складних обставин, що порушують нормальну